

MOLLA MUHAMMED EMİN EFENDİ VE İDĞAM-I KEBİR HAKKINDA “LÂHİKA” ADLI RİSÂLESİ¹

MULLAH MUHAMMAD AMIN AND HIS MANUSCRIPT NAMED "LAHIQA" ABOUT IDGAM-I KEBİR

Orhan JASİME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Msc Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Sakarya/Turkey

orhanjasime@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7832-9311

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 02 Aralık/December 2019

Kabul Tarihi/Accepted: 16 Aralık/December 2019

Yayın Tarihi/Published: Aralık/December 2019

Atıf/Cite as: Jasime, Orhan (2019), “Molla Muhammed Emin Efendi ve İdğam-ı Kebir Hakkında “Lâhika” Adlı Risalesi”, *BÜİFD*, Cilt: 6, Sayı: 12, ss. 165-179.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

¹ Bu makale, *Muhammed Emin Efendizâde'nin Lâhika Li'ş-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir Fi İzahi Bâbi'l-İdğami'l-Kebir Adlı Eserinin Tahkiki* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ÖZ

Bu çalışma, XIII. yüzyılın önde gelen kırâat âlimlerinden ve Osmanlı Reîsü'l-kurrâlarından olan Molla Muhammed Emin Efendizâde'nin idğâm-ı kebir ile ilgili yazmış olduğu "Lâhika li'ş-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir fi İzâhi Bâbi'l-İdğâmi'l-Kebir" adlı risâlesini ele almaktadır. Çalışmada önce Molla Efendi'nin hayatı, ilmî tahsili, babası Şeyh Abdullah Salih Eyyûbî, öğrencileri ve eserleri hakkında genel olarak bir bilgi verilmiştir. Ardından risâlenin ele aldığı "İdğâm-ı Kebir" kavramı tecvid ve kırâat ilmi çerçevesinde mercek altına alınmış ve idğâm-ı kebir konusunda yazılan eserler zikredilmiştir. Son olarak "Lâhika" risâlesi tanıtılmış; risâlenin ismi ve müellife nispeti, konu ve muhtevası ve özelliklerinden bahsedilmiş ve bu risâlenin kaynakları tespit edilmiştir. Böylece bahsi geçen risâlenin müellif ve muhtevası hakkında önemli bilgiler ortaya konmuştur. Zira bu makalenin gaye ve amacı Molla Muhammed Emin Efendi'yi ve onun "Lahika" risâlesini tanıtmaktır. Molla Muhammed Emin Efendi, önceki kıraat kaynaklarını eserlerinde kullanmıştır. Araştırmamızda onun "Lâhika" adlı risâlesini inceledik; ancak bu risâlenin farklı nüshalarını tespit edemedik. Onun hayatı ile ilgili de ayrıntılı bilgilere ulaşamadık.

Anahtar kelimeler: Molla Efendi, Risâle, Lâhika, Tecvid, İdğâm-ı Kebir.

ABSTRACT

This study is about a manuscript of Ottoman scholar Mullah Muhammad Amin who leading Ottoman scholar lived in the 13th century. His manuscript is called "Lahika li's-Sarihi'l-Baisi'l-Fakir fi Izahi Babi'l-Idgami'l-Kebir". This manuscript deals with the subject of "Idgam-ı Kebir". In this study, a general knowledge about the life of the author, his scientific education, his father Sheikh Abdullah Eyyubi, his students and their works are given. Then, the subject of "Idgam-ı Kebir", which is taken up by manuscript, has been dealt within the framework of the science of recitation and Qur'an. Because it is important, the works written on this subject are mentioned. Finally, he was introduced with the treatise called "the Lahika. The title, content and characteristics of the manuscript were mentioned. In addition, the sources of this risk have been identified. Thus, important information about the author and content of this manuscript has been put forward. The purpose of this article is to introduce Mullah Muhammad Amin and his treatise "Lahika". He used the previous sources of Qur'an in his works. In our research we examined his treatise; however, we could not identify different copies of this treatise. We couldn't get detailed information about his life.

Keywords: Mullah Efendi, Manuscript, Lahika, Tecvid, Idgam-i Kebir.

GİRİŞ

Kur'ân ilimlerinin en önemlilerinden biri Kur'ân kelimeleri okuyuşu ile doğrudan ilgilenen kırâat ilmidir. Ancak ne yazık ki bu faziletli ilim son zamanlarda adeta bir fetret dönemi içine girmiştir. Öyle ki içeriği ve meseleleri diğer şer'î ilimlere nazaran günümüzde çok az kişi tarafından bilinmektedir. Zira bu ilimle ilgili nice yazma eser hâlâ kütüphane raflarında, gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. İşte o eserlerden biri de elimizdeki *Lâhika li'ş-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir fi İzâhi Bâbi'l-İdğâmi'l-Kebîr* adlı risâledir. Risâle, hacminin küçük olmasına rağmen kırâat ilmi ile uğraşanlar için çok kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Konusu bir kırâat ve tecvit bahsi olmasının yanı sıra bu eser ilmü'l-asvât (ses ilmi) bahsini içermektedir. Bu da risâlenin değerini artırmaktadır. Müellifi Ebu'l-Âkif Molla Muhammed Emin Efendi, Sultan II. Mahmut (1785-1839) ve Sultan Abdülmecid (1823-1861) dönemlerinde yaşamış, zamanın Şeyhü'l-Kurrahîmî yapmış ve yazdığı kıymetli eserlerle kırâat ilmine büyük katkıları olmuştur. Bu âlim, Osmanlı kırâat sahasında muteber şahsiyetlerden birisidir. Günümüzde kıraat alanında yapılan pek çok araştırma onun eserlerinden istifade etmektedir. İşte bu sebeplerle Molla Muhammed Efendi ve zikredilen risâlesi üzerinde bir çalışma yapmanın önem arz edeceği kanaatindeyiz. Hedefimiz bahsi geçen alana bir nebze de olsa katkı sağlamaktır.

1. Molla Muhammed Emin Efendi, İlmi Yönü ve Eserleri

1. 1. İsmi ve Doğumu

Muhammed Emin b. Abdullah Salih,² Molla Efendi lakabı ile meşhur olmuştur.³ KÜNYESİ, Ebu-Âkif olarak kaynaklarda geçmektedir.⁴ Babası Abdullah Salih Eyyûbî Efendiye nispetle "Abdullah Efendizâde" diye tanınmıştır.⁵ Ayrıca doğum ve vefat yerinin İstanbul olduğundan dolayı bazı kaynaklarda nispeti "İstanbulî"⁶ bazılarında da "Rûmî"⁷ olarak geçmektedir. Molla Efendi, 21 Cemâziyelâhir 1210/ 2 Ocak 1796 senesinde İstanbul'un Eyüp semtinde dünyaya gelmiştir.⁸

1. 2. İlim Tahsili

Molla Efendi'nin tahsili ve hocaları hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kendisi bazı eserlerinde şahsi hayatı ile ilgili verdiği kısa bilgilere göre hafızlığını ve kırâat tahsilini zamanın Reisü'l-Kurrâsı olan babası Şeyh Abdullah Eyyûbî'nin yanında tamamlamış ve 1227/1812 yılında kırâat icâzeti almıştır.⁹ Aynı senede babasının yerine Eyüp Camiinde imamlık görevini üstlenen Molla Efendi, babasının 1229/1814 senesinde hacca gitmesi üzerine onun yaptığı tüm görevleri üstlenmiştir.¹⁰ Eyüp'te Kur'ân ve kırâat ilimleri okutmuş ve hat ilmine de

² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, C. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951, s. 375.

³ Reşat Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", *DİA*, C. XXX, İstanbul: T. D.V. Yayınları, 2005, s. 258.

⁴ Bağdatlı, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, C. IX, s. 75.

⁵ Molla Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hallân fi İzâhi Zübdeti'l-İrfân*, İstanbul: Karahisarizâde Sahaf Esad Matbaası, 1287, s.110.

⁶ Ömer Rıda Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. IX, Beyrut: Dâr İhyâ'u't-Türâsi'l-Arabî, 1993, s. 75.

⁷ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. IX, s. 75.

⁸ Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", C. XXX, s. 258.

⁹ Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", C. XXX, s. 258.

¹⁰ Molla Muhammed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecidiyye fi'l-Menâkibi'l-Halidiyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1896, s. 121.

ihitimam göstermiştir.¹¹ Nakşibendî tarikatına mensup olduğu bilinen Molla Efendi, 1225/1858 senesinde ruhunu Hakka teslim etmiş, babasının yanına, Eyüp Sultan türbesinin civarındaki kabristana defnedilmiştir.¹²

Molla Efendi, Eyüp'te imam ve müderrislik vazifesi yapmasının yanında bir müddet maarif Meclisi başkanlığında bulunmuştur. Ayrıca dönemin İstanbul Şeyhü'l-Kurrâlığını da üstlenmiştir.¹³

1. 3. İlmî Yetkinliği

Mısır kırâat âlimlerinden Hafız Abdülfettâh Sayyid Acemî el-Mersafî (ö. 1409/1989) meşhur *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvidi Kelâmi'l-Bârî* adlı kitabında, Molla Muhammed Emin Efendi'den bahsetmektedir. El-Mersafî bu eserinde Molla Efendi'nin hakkında şu sözleri kaydetmiştir: "O, İstanbul'da zamanının kırâat ve kurrâ şeyhiydi. Kur'ân ilimlerinde ve kırâatlerin bütün rivayetleri, tarikleri ve vecihlerinde eşi benzeri bulunmayan bir âlimdi. Zekâ ve takvâ sahibiydi. Allah'ın kitabına göstermiş olduğu inayet ve hizmetleri ile dillere destan olmuş ve yazdığı muhteşem eserler kendisinden sonra âlimlerin ve kırâat muhakkiklerin mercii olmuştu."¹⁴

1. 4. Hocası Şeyh Abdullah Eyyûbî

Molla Efendi'nin yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ilmî tahsiline dair elimizde fazla bilgi yoktur. Kendisi *Zübdetü'l-İrfân*, *Zuhrü'l-Erîb* ve *el-Âsârü'l-Mecîdiyye* isimli kitaplarında şahsi hayatına dair vermiş olduğu bilgilerden, kırâat ilmini babası Şeyh Abdullah Eyyûbî'den almıştır. Onun dışında bu ilmi kimsenin yanında okumadığını anlıyoruz. Nitekim bahsi geçen kitaplarda Molla Efendi'nin yer yer müfret/tekil kipiyle "Şeyhî", "Üstâzî", "Şeyhunâ", "Üstâzünâ" demesi de bunu gösteriyor.

Şeyh Abdullah b. Muhammed b. Salih Eyyûbî, 1176 (26 Mart 1763) tarihinde İstanbul'da doğmuştur.¹⁵ Hafızlığını 1192 yılında tamamlamış, şer'i ilimleri Şeyhülislam Hamîdîzâde Mustafa Efendi ve Gelenbevî İsmail Efendi gibi devrin ünlü âlimlerinden tahsil etmiştir. Kırâat ilmini ise Na'lizade Hacı İbrahim Efendi ve Reîsü'l-Kurrâ Salih b. Ali Efendi'den almıştır. Bu iki zat kırâatleri büyük kırâat ustası "İtilâf" meslekinin sahibi Yusuf Efendizâde'den almıştır.¹⁶ Buradan Abdullah Eyyûbî ve oğlu Molla Muhammed Emin Efendi'nin İtilâf ekolüne mensup oldukları anlaşılmaktadır.

Abdullah Efendi birçok yerde kırâat dersleri vermiş, 1788 yılında Eyüp Camii baş imamlığı, 1800 yılında Mihrişah Sultan mektebi muallimliği ve 1814 yılında Ayazma Camii vaizliği yapmıştır. Ayrıca 1826 yılında Dâru's-Saltanatî's-Seniyye Şeyhu'l-kurrâlığı, 1830 yılında Sultan Ahmet Camii vaizliği ve 1832 yılında Saray-ı Muallâ Şeyhu'l-kurrâlığına atanmıştır.¹⁷ Birçok ilim dalında mahir özellikle kırâat ilminde usta ve zamanın Reîsü'l-kurrâsı olan Şeyh Abdullah

¹¹ Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", C. XXX, s. 258.

¹² Mehmet Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, İstanbul: Matbaay-i Amire, 1915, s. 38.

¹³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, s. 38; Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", C. XXX, s. 258.

¹⁴ Abdülfettah es-Seyyid Acemî, el-Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvidi Kelâmi'l-Bârî*, Arabistan: Mektebetü Taybe, 1982, s. 703.

¹⁵ Molla Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye*, s. 120.

¹⁶ Molla Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye*, s. 120-121; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 379; Ali Turgut, "Abdullah Eyyûbî", *DİA*, C. I, İstanbul: T.D.V. Yayınları, 1988, s. 102.

¹⁷ Molla Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye*, s. 121-122.

Eyyübî, 7 Rebülâhir 1252 (22 Temmuz 1836) tarihinde vefat etmiş, Hazreti Ebu Eyüp el-Ensarî'nin (r.a.) ayak tarafındaki pencere kenarına defnedilmiştir.¹⁸

Abdullah Efendi'den başta oğlu Şeyhü'l-Kurrâ Molla Muhammed Emin Efendi ve Reîsü'l-kurrâ Feyzullah Efendi olmak üzere çok sayıda hafız kırâat tahsil etmiştir.¹⁹ Ayrıca Kırâat, tefsir, nahiv gibi ilim dallarında yirmi dokuz eseri olduğu bilinmektedir.²⁰

1. 5. Öğrencileri

Eyüp Camiinde yıllarca Kur'ân ve kırâat dersleri veren Molla Efendi, orada onlarca talebe yetiştirmiştir. Kendisinden icazet alanların arasında oğlu Âkif Efendi, Kayserili Mustafa Efendi, Musa Efendizâde Aziz Efendi ve Nevşehirli Hafız Süleyman Efendi gibi meşhur isimler yer almıştır.²¹

1. 6. Eserleri

Molla Efendi Kur'ân ilimleri, Tecvid, Kırâat, Terâcim, Menâkıb, Tasavvuf ve Hat sanatı ile ilgili onu aşkın çok kıymetli eser kaleme almıştır. Bazılarının ismi şöyledir:

- Umdetü'l-Hüllân fi İzâhi Zübdeti'l-İrfân: Bu eser Hâmid b. Abdülfettâh Paluvî'nin²² "Zübdetü'l-İrfân fi Vücûfi'l-Kur'ân" adlı eserinin şerhidir. Günümüzde önemli kırâat kaynaklarından biri olan bu eser, 18 Cemâziyelulâ 1270 (16 Şubat 1854) yılında İstanbul'da basılmıştır.²³ Günümüzde kıraat alanında yapılan pek çok araştırmanın önemli kaynaklarından birisidir.

- Lâhika li's-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir fi İzahi Babi'l-İdgâmi'l-Kebir: İdgâm-ı Kebirden bahseden bu risâle, 1287/1870 senesinde İstanbul'da basılmıştır.²⁴

- el-Kerâris fi Zikri Tertibi Vücûi Ba'dil-Âyet: Bu eser, 1287/1870'te İstanbul'da müellifin "Umde" ve "Lâhika" eserleri ile birlikte aynı ciltte basılmıştır.²⁵

- Zuhrü'l-Erib fi İzâhi'l-Cemi bi't-Takrib: Eser tamamlanmadan Molla Efendi vefat etmiştir.²⁶ Müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde (İbrahim Efendi, No. 11) mevcuttur.

- Tuhfetü'l-Emîn fi Vukûfi'l-Kur'âni'l-Mübîn: Kur'ân'daki duraklardan bahseden bu eserin müellif nüshası, Marmara Üniversitesi İlahiyat kütüphanesinde (Ali Üsküdarlı, No. 89) mevcuttur.

- el-Âsârü'l-Mecidiyye fi'l-Menâkıbi'l-Halidiyye: İsmi Sultan Abdülmecid Han'dan alan, Ebu Eyüp Halid el-Ensarî'nin hayatını ve menâkıbini anlatan bu eser, 1257/1314'te İstanbul'da basılmıştır.²⁷

¹⁸ Molla Efendi, *el-Âsârü'l-Mecidiyye*, s. 122; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 379; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifin*, C. I, s. 489.

¹⁹ Abdullah Akyüz, *Osmanlı'da Kırâat Âlîmleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 112.

²⁰ Eserleri için bkz. Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifin*, C. I, s. 489; Akyüz, *Osmanlı'da Kırâat Âlîmleri*, s. 112-113.

²¹ Akyüz, *Osmanlı'da Kırâat Âlîmleri*, s. 114.

²² Hayatı için bkz. Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifin*, C. I, s. 172; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, s. 29; Hayrüddîn ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. II, Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâfîn, 2002, s. 162; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. III, s. 179.

²³ Molla Efendi, *Umde*, s. 527

²⁴ Molla Efendi, *Lâhika li's-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir fi İzahi Babi'l-İdgâmi'l-Kebir*, İstanbul: Karahisarzâde Sahaf Esad Efendi Matbaası, 1870, s. 3.

²⁵ Molla Efendi, *el-Kerâris fi Zikri Tertibi Vücûi Ba'dil-Âyet*, İstanbul: Karahisarzâde Sahaf Esad Efendi Matbaası, 1870, s. 52.

²⁶ Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", C. XXX, s. 259.

- Gülşen-i Meşâyihî's-Selâtîn: 1000/1591 yılından itibaren selâtin camilerinde vâizlik görevinde bulunan şeyhlerin biyografilerini içermektedir.²⁸
- Tuhfetü'l-Küttâb fî İdâhî'r-Resmi ve'l-Hat: Eser adından da anlaşıldığı üzere Arapça imlâ kuralları ve hat ilmi ile ilgili olarak kaleme alınmıştır.²⁹
- Hadîkatü'r-Rayyâhîn: Nakşibendî ve Halvetî şeyhlerinden bahseden bir eserdir.³⁰

2. "Lâhika" Adlı Risâlesinin Bir Konusu İdgâm-ı Kebir

Kelime olarak "bir şeyi güzel yapmak" anlamına gelen tecvit, çeşitli kurallara uyarak Kur'an'ı en güzel şekilde okuma demektir. Kur'an'ı güzel bir şekilde okumanın kurallarını ortaya koyan ilme de tecvit ilmi denilmektedir. Tecvidin konusu genel olarak telaffuzu açısından Kur'an-ı Kerim'in harfleri olduğu söylemek mümkündür. Ancak özel olarak bu ilimde incelenen başlıca konular şunlardır: Harflerin mahreç ve sıfatları, lâm-ı ta'rîf, tenvin, sâkin nûn ve sâkin mîm'in okunuşuyla ilgili ahkâm ve kurallar, idgam, med ve hükümleri, "râ"nın okunuşuna dair kaideler, kalkale, zamir, lafzattullahın okunuşu, sekte, Kur'an okuma esnasında ortaya çıkan hatalar, vakıf ve ibtidâ ve vasl. Ayrıca Kur'an okurken manaya uygun biçimde sesin yükseltip alçaltılması ve tilâvet adabı gibi hususlar da tecvidin içinde yer almaktadır. Tecvidin gayesi Kur'an'ın tertîlle ve hatasız bir şekilde okunmasını gerçekleştirmektir.³¹ Kur'an'ı güzel okuma için belirlenen kaidelerden birisi olan idgâm elimizdeki risâle ile alakalı olduğu için tecvit ve kırâat ahkâmlarından sadece idgâm/idgâm-ı kebir bahsini genel hatları ile ele alacağız.

2.1. İdgâm-ı Kebir: Tanımı, Rükünleri, Şartları ve Sebepleri

İdgâm kelimesi Arapçada, bir şeyi diğerine katmak, karıştırmak, kaplamak ve atın ağzına gem vurmak gibi anlamlar taşımaktadır.³² Tecvid ve kırâat ıstılahını ise şu şekilde tarifleri vardır:

"İdgâm, biri sâkin diğeri mütehârrik (harekeli) olan iki harfi, müşedded (şeddeli) olmak suretiyle ikinci harf gibi bir harf şeklinde telaffuz etmektir."³³ "İdgâm, biri sâkin diğeri mütehârrik olan iki harfi, aralarını ayırmadan birbirine katarak aynı mahreçten çıkarmaktır."³⁴ "İdgâm, birbirinin misli (benzeri) veya aynı cinsten ve yahut birbirine yakınlığı olan iki harfi birbirine idhâl etmek" demektir.³⁵ İdgâm yapmanın amacı, kıraatte hafiflik sağlamaktır.³⁶ Bazı kurrâ, Kur'an'da idgâmı kerih görmüştür; fakat Hamza (ö. 156/773) sadece namazda kerih görür. Bu

²⁷ Bağdatlı, *İzâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyli âlâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, C. I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972, s. 1; Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", C. XXX, s. 259.

²⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, s. 38.

²⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, s. 38.

³⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, s. 38.

³¹ Abdurrahman Çetin, "Tecvid", *DİA*, C. XL, İstanbul: T.D.V. Yayınları, 2011, s. 253-254.

³² Muhammed b. Yakup el-Feyruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, (thk. Muhammed Naim Arksûsî), C. I, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005, s. 107; Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâfis, *Mu'cem Mekâyisü'l-Lüğâ*, (thk. Abdüsselam Muhammed Harun), C. II, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979, s. 284-85.

³³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'), C. I, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016, s. 274.

³⁴ Saçaklızâde, Muhammed Ebu Bekr Merâşî, *Cühdül-Mukil*, (thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed), Ürdün: Dâr Ammar, 2008, s. 181.

³⁵ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2011, s. 283.

³⁶ Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (çev. Sakıp Yıldız-Hüseyn Avni Çelik), C. I, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987, s. 229.

durumda idğâmı kabul eden, Kur'an'ın tamamında ve sadece namazda kerih görenler olmak üzere idğâmın caizliği konusunda üç ayrı görüş bulunmaktadır.³⁷

İdğâm, müdğâm ve müdğâmün fih olmak üzere iki rükünden oluşmaktadır. Müdğâm kendisinden sonraki mütehârrik harfin cinsine çevrilecek olan birinci sâkin harf demektir. Müdğâmün fih ise bir önceki sâkin harfin ona idhâl edildiği ikinci mütehârrik harftir.³⁸ Bu idğâm-ı sağır için geçerlidir. İdğâm-ı kebirde ise her iki harf harekeli olur.

İdğâmın gerçekleşebilmesi için bazı şartların bulunması lazımdır. Bu şartlar şunlardır:

a. Müdğâm harfin sâkin, müdğâmün fihin harekeli olması, en önemli şarttır.

b. Müdğâm ile müdğâmün fih aynı kelimedeyse veya müdğâm bir kelimedeyse müdğâmün fih başka kelimedeyse gelebilir, ancak ikisinin yan yana yazılması ve aralarına idğâma engel olan bir harfin girmemesi lazımdır.

c. Müdğâmın, idğâma engel olan med harflerinden olmaması gerekir.³⁹

Ayrıca idğâm-ı kebir'in kendine has şartları vardır. Bu şartlar da şunlardır:

a. Müdğâm ile Müdğâmün fih lafızda değil resimde (hatta) karşılaşması ve birleşmesi lazımdır.

b. Müğâm ile müdğâmün fih aynı kelimedeyse vuku bulduğu halde, müdğâmün fih'in bir harften fazla olması şarttır.⁴⁰

Temâsül, tecânüs ve tekârüb olmak üzere idğâmın üç sebebi vardır. İdğâmın gerçekleşmesi için müdğâm ile müdğâmün fih arasında bu üç sebepten birinin bulunması gerekir. Temâsül sebebi müdğâm ile müdğâmün fihin aynı harften olması demektir. Tecânüs sebebi müdğâm ile müdğâmün fihin farklı oldukları halde mahreçlerinin aynı olması, bir yerden çıkmasıdır. Tekârüb sebebi ise müdğâm ile müdğâmün fihin arasında mahreçte veya sıfatta ve yahut ikisinde de bir yakınlığın bulunmasıdır.⁴¹

2. 2. İdğâma Mâni Olan Şeyler

İdğâma mâni (engel) olan şeyler tüm kırâat imamlarının üzerinde ittifak ettiği, imamların ihtilafa düştüğü ve hakkında tartıştıkları mâniler olmak üzere iki kısma ayrılır. Birinci kısım üçe ayrılır. Bunlar müdğâmın tenvinli, şeddeli ve müdğâmın têt zamiri olmasıdır. İkinci kısım ise cezim mânileridir.⁴²

2. 3. İdğâmın Türleri

İdğâm farklı yönlerden kendi içinde çeşitli türlere ayrılmaktadır. Ancak bizi burada ilgilendiren ve üstünde çalıştığımız konu ile birebir alakası olan müdğâm harfin (birinci harf) sâkin veya harekeli olması bakımından idğâmın türleridir. Bu bakımdan idğâm, idğâm-ı sağır ve idğâm-ı kebir olmak üzere ikiye ayrılır.

³⁷ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 227.

³⁸ Nihat Temel, *Kırâat Ve Tecvid İstılahları*, İstanbul: İFAV, 2009, s. 68.

³⁹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 224.

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. I, s. 278.

⁴¹ Saçaklızâde, *Cühûl-Mukil*, s. 181; Temel, *Kırâat Ve Tecvid İstılahları*, s. 68.

⁴² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. I, s. 279.

Birinci harf sâkin ikinci harf harekeli olursa buna "idğâm-ı sağîr" yani küçük idğâm denir.⁴³ Küçük denmesinin sebebi az bir amelle ve kolay bir şekilde icra edilmesi veya diğer idğâma nazaran Kur'ân'da daha az vuku bulmasıdır.⁴⁴

İdgâmın birinci rüknü ve harfi olan müdgâm sâkin değil harekeli olursa bu idğâma, "idğâmı kebîr" yani büyük idğâm denir.⁴⁵ Büyük denmesinin sebebi, ister cinsi ister misli isterse mütekârib olsun harfin harekeli olmasından dolayı uygulamasında meşakkat oluşmuş olması veya sükûna nazaran hareketin Kur'ân'da daha fazla olmasıdır.⁴⁶ Bu türden idğâma bu ismi veren on kıraat imamından en meşhuru, Ebu Amir İbnü'l-Ala'dır.⁴⁷ Kıraat imamları arasından bu idğâmı meşhur olan Ebu Amr b. Âlâ el-Basrî ve onun ravisi Ebu Şuayb es-Sûsî'dir. Söz konusu üstünde çalıştığımız risâlenin mevzu bahsi tam da bu; idğâm-ı kebîrdir.

2. 4. İdgâm ile İlgili Yazılan Eserler

İdgâm bir kıraat ilmi konusu olmasının yanı sıra bir ilmü'l-asvât konusudur. Dolayısıyla eskiden beri hem kıraat hem de Arapça âlimleri idğâma ihtimam göstermişlerdir. Bazıları idğâma dair müstakil bir eser tahsis ederken bazıları da kıraat ile ilgili yazdıkları eserlerde idğâma geniş bir yer açmıştır. Bu konuda yazılan bazı eserleri müelliflerinin vefat tarihine göre şöyle sıralayabiliriz:

- el-İdgâmü'l-Kebîr: Ebu Amr b. Alâ el-Basrî (ö. 154).
- Kitâbü'l-İdgâm: Ebu Zekeriyye Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207).
- Kitâbü'l-İdgâm: Ebu Hâtim es-Sicistânî (ö. 255).
- İdgâmü'l-Kurrâ: Ebu Said Hasan b. Abdullah es-Sîrâfî (ö. 368).
- Kitâbü'l-İdgâm: Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Asbahanî (ö. 381).
- el-İdgâm li Ebi Amr el-Basrî ve İlelühû: İbn Gâlbun Tahir b. Abdülmü'min (ö. 399).
- el-Mu'cem fi İdgâmi Hurûfi'l-Kur'ân: Ebul-Hasan Ali b. Cafer b. Said er-Râzî (ö. 410).
- el-İdgâmü'l-Kebîr: Muhammed Mekkî b. Ebi Talib el-Kâysî (ö. 437).
- İhtisârü'l-İdgâm: Mekkî el-Kâysî.
- el-Hurûfu'l-Mudğame: Mekkî el-Kâysî.
- el-İdgâmü'l-Kebir: Ebu Amr Osman b. Said ed-Dânî (ö. 444).
- Rivâyetü'l-İdgâmi'l-Kebir li Ebi Amr el-Basrî: Ebu Abdilleh Muhammed b. Şureyh el-Eşbîlî (ö. 476).
- el-İdgâmü'l-Kebîr li Ebî Amr İbni'l-Alâ: Ebu Muhammed Şuayb b. İsa el-Endelüsî (ö. 530).
- Hırzû'l-Emânî Ve Vechü't-Tehânî: Ebu Muhammed el-Kasım b. Firruh eş-Şatbî el-Endelüsî (ö. 590).
- Umdetü'n-Nâhrir fi'l-İdgâmi'l-Kebîr: Ebu Muhammed Ali b. Ebi's-Seded el-Endelüsî (ö. 705).
- el-Mukaddime fimâ Yecibü ale'l-Kârii en-Ya'lemehû, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö. 833).

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. II, s.275.

⁴⁴ Saçaklızâde, *Cühdül-Mukil*, s. 183; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 292.

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. I, s. 274.

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. I, s. 274; Saçaklızâde, *Cühdül-Mukil*, s. 183; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 292; Temel, *Kıraat Ve Tecvid İstihlâları*, s. 69.

⁴⁷ Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 223.

- el-İlâm fî Ahkâmî'l-İdğâm: Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö. 835).
- Ravzü'l-Ezhâr fîmâ Yakûlü bi'l-İdğâmi ve'l-İzhâr: Muhammed b. Ahmed el-Avfi (ö. 1050)
- Lâhika Li'-Ş-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir Fi İzâhi Babi'l-İdğami'l-Kebir: Ebul-Âkif Molla Muhammed Emin Efendizâzde (ö. 1275).⁴⁸

3. Molla Muhammed Emin Efendi'nin "Lâhika" Adlı Risâlesi

3. 1. Risalenin Adı ve Müellife Nispeti

Bahsi geçen elimizdeki eser matbu olup bu eserin yazma nüshasına ulaşılammıştır. Türkiye'deki yazma eserler kütüphanelerinde yaptığımız geniş bir araştırmanın sonucunda Süleymaniye Kütüphanesindeki (İbrahim Efendi, No: 34) matbu nüshanın dışında esere ait herhangi bir nüshaya rastlamadık. Kanaatimizce bu nüsha tek olup ikincisi mevcut değildir. Eser 1287/1870 tarihinde İstanbul'da Karahisarzâde Sahaf Esad Efendi matbaasında müellifin bir diğer eseri olan *Umdetü'l-Hüllân fî İzâhi Zübdeti'l-İrfân* ile aynı ciltte basılmıştır.⁴⁹ *Lâhika li'-Ş-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir fî İzâhi Babi'l-İdğami'l-Kebir* adıyla basılmış olan eserin⁵⁰ sonunda bu risalenin Molla Muhammed Emin Efendi'ye ait olduğu açıkça yazılmıştır.⁵¹ Ayrıca eserde birkaç yerde müellifin *Umdetü'l-Hüllân* eserine atıfta bulunarak "eserimiz" demesi de elimizdeki *Lâhika*'nın müellifinin Molla Muhammed Emin Efendi olduğunu göstermektedir.⁵² Eserin adı eski kaynaklarda geçmese de günümüz kırâat âlimleri ve araştırmacılar tarafından hazırlanan çalışmalarda açıkça zikredilmektedir.⁵³ Bağdatlı İsmail Paşa ve Bursalı Mehmet Tahir gibi dönemin ünlü tarihçileri kitaplarında bu risâle ile ilgili malumat vermemelerinin sebebi kanaatimizce, risâlenin adından da anlaşıldığı üzere Molla Efendi onu müstakil bir eser olarak değil ondan önce yazmış olduğu *Umdetü'l-Hüllân* eserinin bir parçası ve ona "*Lâhika*" yani ilhak, ek ve ilâve olarak kaleme almış olmasıdır. Dolayısıyla bu zatlar *Lâhika*'yı zikretmemiş, *Lâhika* risâlesini de içine alan asıl eser, *Umdetü'l-Hüllân*'ı zikretmekle iktifâ etmişlerdir. Nitekim *Umde*'nin ikinci baskısında onunla beraber *Lâhika* risâlesinin de aynı ciltte basılmış olması sözümüzü teyit etmektedir.

3. 2. Risâlenin Konusu

Risâlenin onusu, Arapçaya mahsus olup aynı zamanda bir kırâat ilmi meselesi olan el-İdğâmü'l-Kebîr" bahsidir. Müellif, bu eserde kırâat tariklerinden Ebu Muhammed el-Kâsim eş-Şâtıbî'ye mensup olan "eş-Şâtıbiyye" tarik ve usulüne göre on kırâat imamlarından imam Ebu Amr b. Alâ' el-Basrî'nin râvisi Ebu Şuayb es-Sûsî rivayetine mahsus olan el-İdğâmü'l-Kebîr'den bahsetmektedir.⁵⁴ Karşı karşıya gelen İki harekeli harfi birbirine idhâl etmek suretiyle bir harf gibi aynı mahreçten (yerden) telaffuz ederek başta dil olmak üzere diğer telaffuz azalarına

⁴⁸ İdğamla ilgili yazılan eserler için bkz. Ebu Amr ed-Dânî, *el-İdğamü'l-Kebîr*, (thk. Abdurrahman Hasanü'l-Ârif), Mısır: Âlemü'l-Kutub, 2003, s. 26-30.

⁴⁹ Molla Efendi, *Lâhika*, s. 3.

⁵⁰ Molla Efendi, *Lâhika*, s. 4.

⁵¹ Molla Efendi, *Lâhika*, s. 39.

⁵² Molla Efendi, *Lâhika*, s. 4, s. 16.

⁵³ Bkz. el-Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî*, s. 703; Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi, C. XXX, s. 259; Mustafa Atilla Akdemir, "Harput Ulemasından Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri", *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Elazığ, 14-16 Mayıs 2015 içinde, Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 2015, s. 448; ed-Dânî, *el-İdğamü'l-Kebîr*, s. 31.

⁵⁴ Molla Efendi, *Lâhika*, s. 4.

kolaylık sağlayan idgâm-ı kebir kaidesi, özellikle kırâat ilminin önemli ve meşhur bâblarından biridir. Öyle ki üzerine onlarca eser, risâle ve manzume yazılmış, çokça da tartışılmıştır. İdgâm-ı kebir'i tafsilatı ile ele alan Molla Muhammed Emin Efendi'nin "Lâhika" risâlesi, bu konuda yazılan en iyi eser olduğunu iddia edemeyiz; ancak en iyilerin arasında yer aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

3. 3. Risâlede İzlediği Metot

Kendisi itilâf ekolünden olan müellif, eserinde kapsayıcı bir dil ve üslup kullanarak Osmanlı'da ortaya çıkan dört kırâat meslekine hitap etmektedir. İdgâmın tarifi, şartları, sebepleri, türleri ve engellerini beyan ettikten sonra idgâm harflerini tek tek ele alarak, bu harflerin Kur'ân da kaç yerde, nerede idgâm edildiğini sure sure izah etmektedir. Sureleri sırasıyla ele alırken, içinde idgâm-ı kebir bulunmayan sureyi atlayarak bir sonraki sureye intikal etmektedir. Kaideye uymayan, şaz bir kelime varsa onu özellikle beyan etmektedir. Sûrelerin diğer farklı isimlerini de sıkça kullanmaktadır. Meselâ bir yerde "Ğafir" başka bir yerde "Mü'min", bir yerde "Muhammed" başka bir yerde "Kıtâl" suresi diye zikretmektedir. Müellif baştan sona kadar Kur'ân da bulunan tüm idgâm-ı kebirleri saymakta ve son olarak idgâm-ı kebirle dair çok önemli beş tane meseleyi de detaylı bir şekilde incelemektedir.

3. 4. Risâle Nüshasının Özellikleri

İdgâm-ı kebir'i detaylıca izah eden 37 sayfalık risâlenin ardından, Kur'ân'da idgâm-ı kebirin dağılımını gösteren nüshaya 12 sayfalık dört tane tablo eklenmiştir. Bu eser 49 sayfadan oluşmaktadır. Eser matbu olup fakat nâsihi ve nesih tarihi bilinmemektedir. Ancak Müellif *Lâhika* isimli eserini *Umde*'den sonra ona ilhak olarak yazdığını açıkça beyan etmiştir.⁵⁵ Buna binaen *Umde*'nin 18 Cemâziyelula 1270/1854 tarihinde yazıldığını ve müellifin 1275/1858 tarihinde vefat ettiğini göz önüne koyarsak eserin *Lâhika*'nın 1270-1275 /1854-1858 yılları arasında kaleme alındığı söylenebilir. Metin, sayfa ortasında çerçeve içine alınmış; nesih hattıyla yazılmıştır. Yazısı okunur durumda olan bu risâle, sonunda yazılan bir nota göre 1292 senesinde Ömeroğlu Hafız Ahmet Efendi namında bir zat tarafından Süleymaniye Kütüphanesine vakfedilmiştir.

3. 5. Risâlenin Kaynakları

Molla Muhammed Emin Efendi "*Lâhika*" risâlesinde pek fazla kaynak göstermemiştir. Birkaç yerde Şatıbî'nin *Hırzül-Emânî ve Vechü't-Tehânî* adlı kasidesi ile İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr* kitabı ve kendisinin bir diğer eseri olan *Umdetü'l-Hüllân fi İzâhi Zübdeti'l-İrfân*' kitabına atıf yapmakla iktifa etmiştir.⁵⁶ Bu durum belki "*Lâhika*" risâlesi, müellifin de başta ifade ettiği gibi "Vuraykât" yani küçük ve azıcık evrak/sayfadan oluşmuş olması veya başlı başına yeni bir telif olmayıp aynı müellif tarafından daha önce yazılmış olan "*Umdetü'l-Hüllân fi İzâhi Zübdeti'l-İrfân*" adlı esere ilhak maksadıyla hazırlanmış olmasındandır. İkinci ihtimale binaen müellif *Umdetü'l-Hüllân* kitabında ismini açıkça vermiş olduğu kaynakları *Lâhika* risâlesinde tekrar açıklamaya ihtiyaç duymamıştır. Müellif *Umdetü'l-Hüllân* kitabında zikrettiği kaynaklar şunlardır:

⁵⁵ Molla Efendi, *Lâhika*, s. 4, 16.

⁵⁶ Molla Efendi, *Lâhika*, s. 4, 16, 33, 35, 36, 37.

- Tahir b. Ğâlbûn'un (ö. 399)⁵⁷ *et-Tezkirâ fi'l-Kirâati's-Semân* kitabı.⁵⁸
- Dâni'nin (ö. 444) *et-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'a*⁵⁹ ile *Câmiu'l-Beyan* kitabı.⁶⁰
- Şatıbî'nin (ö. 590) *Hirzü'l-Emânî* manzumesi.⁶¹
- Mevsilî'nin (ö. 656)⁶² *Şerhu Şu'le ala's-Şatıbiyye* kitabı.⁶³
- Ca'breî'nin (ö. 732)⁶⁴ *Kenzü'l-Meânî fi Şerhi Hirzi'l-Emânî* kitabı.⁶⁵
- İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833) *Tâkrîbü'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr* kitabı.⁶⁶
- Nüveyrî'nin (ö. 857)⁶⁷ *Şerhü Tayyibeti'n-Neşr* kitabı.⁶⁸
- Molla Ali'l-Kârî'nin (ö. 1014)⁶⁹ *Şerhü's-Şatıbiyye*⁷⁰ ile *el-Minehu'l-Fikriyye* kitabı.⁷¹
- Muhammed el-Avfi'nin (ö. 1050)⁷² *el-Cevahirü'l-Mükellele*⁷³ ile *Bedrü'l-Efkâr* kitabı.⁷⁴
- Bennâ'nın (ö. 1117)⁷⁵ *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Arbeate Aşer* kitabı.⁷⁶
- Ali el-Mansûrî'nin (ö. 1136)⁷⁷ *Tâhrirat't-Turuk* risalesi.⁷⁸
- Saçaklızâde'nin (ö. 1150)⁷⁹ *Tehzîbü'l-Kirâat* kitabı.⁸⁰

⁵⁷ ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. III, s. 222.

⁵⁸ Ebu'l-Hasan Tahir b. Abdü'l-Mün'im, İbn Ğâlbûn el-Halebî, *et-Tezkirâ fi'l-Kirâati's-Semân*, (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), Dimeşk: Dâru'l-Ğevsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2009.

⁵⁹ Ebu Amr Osman b. Said ed-Dâni, *et-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'*, (thk. Hatim Salih ed-Damin), Mısır: Mektebetü't-Tâbiîn, 2008.

⁶⁰ Ebu Amr Osman b. Said ed-Dâni, *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kirâati's-Seb'*, (thk. Abdurrahman et-Tarhûnî, Yahya Murad), Mısır: Dâru'l-Hadis, 2006.

⁶¹ Ebu Muhammed el-Kâsim b. Firruh b. Halef b. Ahmed eş-Şatıbî, *Hizü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fi'l-Kirâati's-Seb'*, (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013.

⁶² ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. V, s. 321.

⁶³ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Mevsilî, *Kenzü'l-Meânî Fi Şerhi Hirzi'l-Emânî*, "*Şerhu Şu'le ala's-Şatıbiyye*", (thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî), Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, ty.

⁶⁴ ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. I, s. 55.

⁶⁵ Burhânüddîn, Ebu Muhammed, Ömer b. İbrahim el-Halilî el-Ca'breî, *Kenzü'l-Meânî Fi Şerhi Hirzi'l-Emânî*, (thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî), Dimeşk: Dâru'l-Ğevsânî Li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2016.

⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Tâkrîbü'n-Neşr Fi'l-Kirâati'l-Aşr*, (thk. Abdullah b. Muhammed el-Halilî), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.

⁶⁷ ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. VII, s. 47.

⁶⁸ Ebul-Kasim, Muhammed b. Muhammed b. Ali en-Nüveyrî, *Şerhü Tayyibeti'n-Neşr Fi'l-Kirâat'l-Aşr*, (thk. Mecdi Muhammed Sa'd), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.

⁶⁹ ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. V, s. 12.

⁷⁰ Nuruddîn, Ali b. Sultan el-Herevî el-Mekkî, Molla el-Kârî, *Şerhü's-Şatıbiyye*, (thk. Ferğâlî Seyyid Arbâvî), Mısır: Mektebetü's-Şeyh Ferğâlî seyid Arbâvî, 2019.

⁷¹ Molla Ali'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddime'l-Cezeriyye*, (thk. Muhammed Berekât), İstanbul: Dâru'l-Lübâb, 2019.

⁷² ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. VI, s. 9.

⁷³ Muhammed Ahmed el-Avfi, *el-Cevahirü'l-Mükellele Limen Râme't-Turuki'l-Mükemmele*, (thk. Abdurrahman İbrahim Nefî), Arabistan: Mektebetü'r-Rüşd, 2014.

⁷⁴ Bu unvanda matbu bir esere rastlamadım. Büyük ihtimalle yazma olmalıdır.

⁷⁵ ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. I, s. 240.

⁷⁶ Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer Fi'l-Kirâati'l-Arbeate Aşer*, (thk. Şaban Muhammed İsmail), Beyrut: Alemü'l-Kutüb, 2007.

⁷⁷ ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. IV, s. 292.

⁷⁸ Ali b. Süleyman El-Mansûrî, *Tâhrîrâtü'l-Mansûrî "Tâhrirat't-Turuk ve'r-Rivâyât fi'l-Kirâat"*, (thk. Halid Hasan Ebu'l-Cûd), Kahire: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 2010.

⁷⁹ ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. VI, s. 60.

- Ahmed el-Eskâtî'nin (ö. 1159)⁸¹ *Ecvibetü'l-Mesâil* kitabı.⁸²
- Yûsuf Efendizâde, Abdullah Hilmi Efendi'nin (ö. 1167)⁸³ *el-İtilâf fi Vucuhi'l-İhtilâf* kitabı.⁸⁴
- Hâşim Muhammed el-Mâğribî el-İzmîrî'nin (ö. 1186)⁸⁵ *Hısnü'l-Kârî fi İhtilâfi'l-Mekârî* kitabı.⁸⁶
- Yusuf İmamzâde, Ahmet Rüşdî Efendi'nin (ö. 1217)⁸⁷ *Mürşidü't-Talebe* kitabı.⁸⁸
- Mehmet Ârif Hıfzî Efendi'nin (ö. 1238)⁸⁹ *Muhtâru'l-İkra* kitabı.⁹⁰

SONUÇ

İdğâm, bir tecvid kaidesi ve kırâat bahsi olduğu gibi aynı zamanda bir Arapça dil bahsidir. Bu sebeple tedvin dönemi başladığı günden bugüne, idğâm konusu ne kurrâlar ne de dilcilerin kitaplarından eksik olmamıştır. Nitekim bu konuya has eser yazarlar olmuştur. İşte o eserlerden biri de Molla Efendi'nin "Lâhika" adlı risâlesidir.

Geçmişteki âlimlerimizin fikir, anlayış ve eserlerini gün yüzüne çıkararak ihya etmek, onları gelecek nesillere tanıtmak ve anlatmak biz ilim talebeleri ve araştırmacıların üzerine vefa borcu ve bir görevdir.

Molla Muhammed Emin Efendi Osmanlı kırâat mesleklerinden "itilâf" ekolüne mensup olup ekolün sahibi Yusuf Efendizâde ile Molla Efendi'nin arasında sadece iki tabaka bulunmaktadır. Bunlar babası Şeyh Abdullah Eyyûbî ve onun hocaları Şeyh Na'lizade İbrahim Efendi ve Şeyh Salih b. Ali Efendidir.

Lâhika risâlesinin Süleymaniye kütüphanesinde bir nüshası bulunmaktadır. Bu nüsha 1287/1870 tarihinde İstanbul da basılan nüshanın aynısıdır. Bu nüshanın dışında risâlenin başka her hangi bir nüshası bulunmamaktadır.

"Lâhika" risâlesinin adından da anlaşıldığı üzere başlı başına müstakil bir telif olmayıp aynı müellif tarafından önceden "Umdetü'l-Hüllân" adı altında yazılan esere ilhak ve ek olarak hazırlanmıştır. Umde'nin ikinci baskısında "Lâhika" risâlesi onunla aynı ciltte basılmış olması bunu teyit etmektedir.

⁸⁰ Saçaklızâde, Muhammed Ebu Bekir Merâşî, *Tehzîbü'l-Kırâat*, (thk. Mustafa Şaban Ali Halil), Mısır: el-Menûfiyye Üniversitesi, 1996.

⁸¹ ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. I, s. 188.

⁸² Ahmed b. Ömer el-Eskâtî el-Hanefî, *Ecvibetü'l-Mesâilü'l-Müşkilât Fi İlmi'l-Kırâat*, (thk. Emin Muhammed Ahmed eş-Şânkîti), Beyrut: Dâru'l-İlm, 2002.

⁸³ ez-Zirikli, *El-A'lâm*, C. IV, s. 129.

⁸⁴ Bu bir yazma eseridir. Akyüz, *Osmanlı'da Kırâat Âlimleri*, s. 88.

⁸⁵ Ahmed b. Ahmed eş-Şikânsî el-Kayravânî, *Umdetü'l-Kârîin Ve'l-Mukriîn*, (thk. Abdurrazzak Besrur), Beyrut: Dâr İbn Hazm, s. 506-507; Emin Muhammed Ahmed eş-Şânkîti, "Mu'cemu A'lâmi'l-Kirâe Bi Türkiye", *Me'hedü'l-İmâmi's-Şatıbi Li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye*, Sayı: 22, Yıl: 2016, s. 376.

⁸⁶ Hâşim b. Muhammed el-Mâğribî, *Hısnü'l-Kârî Fi İhtilâfi'l-Mekârî*, (thk. Habibullah Salih es-Sülemî), Dimeşk: Dâru'l-Ğevsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2019. Bu eserin sahibi Hâşim b. Muhammed el-İzmîrî değil onun hocası Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî (ö. 1155) olduğu da söylenir. Bkz. Mustafa Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim Ve Öğretim Metotları*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2015, s. 163; Şânkîti, *Mu'cemu A'lâmi'l-Kirâe Bi Türkiye*, s. 376.

⁸⁷ Molla Efendi, *Umde*, s. 138.

⁸⁸ Bu bir yazma eseridir. Akyüz, *Osmanlı'da Kırâat Âlimleri*, s. 105.

⁸⁹ Molla Efendi, *Umde*, s. 138.

⁹⁰ Bu bir yazma eseridir. Akyüz, *Osmanlı'da Kırâat Âlimleri*, s. 109.

Molla Efendi, "Umdetü'l-Hüllân" eserinde kullandığı kaynakları açıkça beyan etmiştir. Burada "Lâhika" risâlesinde o kaynakları tekrar açıklamağa lüzum görmemiş; risâlede iki üç yerde Umdetü'l-Hüllân ile Şatıbî'nin "Hırzû'l-Emânî" manzumesi ve İbnü'l-Cezerî'nin "en-Neşr" kitabına atıf yapmakla yetinmiştir.

KAYNAKÇA

Akdemir, Mustafa Atilla (2015), *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, İstanbul: İFAV Yayınları.

Akdemir, Mustafa Atilla (2015), "Harput Ulemasından Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri", *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 14-16 Mayıs 2015*, Elazığ: Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, ss. 437-450.

Akyüz, Abdullah (2016), *Osmanlı'da Kırâat Âlîmleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bağdatlı, İsmail Paşa (1951), *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Bağdatlı, İsmail Paşa (1972), *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli âlâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Bursalı, Mehmet Tahir (1915), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaay-i Amire.

Çetin, Abdurrahman (2011), "Tecvid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XL, İstanbul: T.D.V Yayınları, ss. 253-254.

Dânî, Ebu Amr b. Said b. Osman (2003), *el-İdğamü'l-Kebir*, (thk. Abdurrahman Hasanü'l-Ârif), Mısır: Âlemü'l-Kutub.

Feyruzâbâdî, Muhammed b. Yakup (2005), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, (thk. Muhammed Naim Arksûsî), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

İbn Fâfis, Ebu'l-Hüseyn Ahmed (1979), *Mu'cem Mekâyisü'l-Lüğa*, (thk. Abdüsselam Muhammed Harun), Beyrut: Dârü'l-Fikr.

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Muhammed b. Yusuf b. Ali (2016), *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'), Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Karaçam, İsmail (2011), *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul: İFAV Yayınları.

Kehhâle, Ömer Rıda (1993), *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut: Dâr İhyâ'u't-Türâsi'l-Arabî.

Mersafî, Abdülfettah es-Seyyid Acemî (1982), *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvidi Kelâmi'l-Bârî*, S. Arabistan: Mektebetü Taybe.

Molla Efendi, Muhammed Emin (1870), *Umdetü'l-Hallân fi İdâhi Zübdetü'l-İrfân*, İstanbul: Karahisarizade Sahaf Esad Matbaası.

Molla Efendi, Muhammed Emin (1870), *Lâhika li's-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir fi İzahi Bâbi'l-İdğami'l-Kebir*, İstanbul: Karahisarizâde Sahaf Esad Matbaası.

Molla Efendi, Muhammed Emin (1870), *el-Kerâris fi Zikri Tertibi Vücûi Ba'dil-Âyet*, İstanbul: Karahisarzâde sahaf Esad Efendi Matbaası.

Molla Efendi, Muhammed Emin (1896), *el-Âsârü'l-Mecidiyye fi'l-Menâkibi'l-Halidiyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

Öngören, Reşat (2005), "Molla Mehmed Emin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXX, İstanbul: T.D.V. Yayınları, ss. 258-259.

Saçaklızâde, Muhammed Ebu Bekr Merâşî (2008), *Cühdül-Mukil*, (thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed), Ürdün: Dâr Ammar.

Suyûtî, Celaledin Abdurrahman(1987), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (çev. Sakıp Yıldız - Hüseyin Avni Çelik), İstanbul: Hikmet Neşriyat.

Şânkâtî, Emin Muhammed Ahmed (2016), "Mu'cemu A'lâmi'l-Kirâe bi Türkiye", *Me'hedü'l-İmâmi's-Şatıbî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye*, Sayı: 22, ss. 343- 394.

Şıkânsî, Ahmed b. Ahmed el-Kayravânî (2008), *Umdetü'l-Kâriîn ve'l-Mukriîn*, (thk. Abdurrazzak Besrur), Tunus: Dârü's-Selâm.

Temel, Nihat (2009), *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, İstanbul: İFAV Yayınları.

Turgut, Ali (1988), "Abdullah Eyyûbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. I, İstanbul: T.D.V. Yayınları, ss. 102-103.

Zirikli, Hayrüddîn (2002), *El-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn.